

Héthy Lajos — Makó Csaba:

A technika, a munkaszervezet és az ipari munka

Az olvasók ritkán hisznek a bevezető szövegek önkritikus állításainak, s hajlamosak a szerzők kötelező szerénységeként értelmezni mindazt, amit a vállalkozás eredményeiről mondanak. Ezúttal azonban mértékadónak fogadhatjuk el a méltán elismert szociológus szerzőpáros önértékelését. Azt is, hogy a könyvükben foglalt ismeretek jó része „valószínűleg novum lesz a hazai olvasók számára”, s hogy „a témába tartozó néhány összefüggés viszonylag kielégítő elemzését” adják; de azt is — mint őszintén előrebocsátják —, hogy „számos szempontból alulmaradtak” a választott témával szemben; kutatásaik „csak néhány kérdésben hoztak igazán újszerű tudományos eredményt”, egyes vonatkozásokban azonban „nem hoztak olyan jellegű és minőségű eredményeket, amelyek szélesebb érdeklődésre tarthatnának számot”. Mindezért a nagyon szép kiállítású új könyvüket eleve szerényebb igénnyel „tanulmánykötet jellegűnek” minősítik.

A könyv minősítését illetően tulajdonképpen be is érhetnénk a szerzők önértékelésével. Az öt fejezetből álló munka valóban leginkább tanulmánykötet jellegű, s a fejezetek más-más oldalról igyekeznek bemutatni az alap gondolatot: a technikai fejlődés, s a munkaszervezet változásai közepette az ipari munkásoknak a munkájukkal kapcsolatos elégedettségét. Az I. fejezet a történelmi áttekintés igényével vázolja fel az ipari munka és a technika általános elméleti kérdéseit. A II. és a III. fejezet gazdag szakirodalmi feldolgozás keretében, empirikusan vizsgálja a munkások igényeit, s elégedettségüket; mégpedig a technikai eszközökön, a munkaszervezeten túlmenően, szélesebben értelmezett „termelési rendszer” adottságainak függvényében. A IV. fejezet a hagyományos autóipari szerelőszalag felváltására irányuló svéd kísérleteket ismerteti, az V. pedig az ipari demokrácia fejlődésének, a vezetés és a munkások együttműködésének elvi és gyakorlati kérdéseit elemzi.

Az igényes témák, s a könyv kétségtelen erényei ellenére vajon mért nem hozott a vállalkozás igazi sikert? A szerzők

egyetlen — általában önmagában is elégséges — okot adnak magyarázatul: a téma nagyságának és kutatásának nehézségeit. A téma — a munka mai világának ábrázolása — valóban lenyűgözően nagy. S minden mai szerző számára még nehezebbé teszi a vállalkozást annak tudata, hogy olvasóik az ipari munka világa régebbi történetének fejezeteit felülmúlhatatlan elődöktől ismerik. Olyan gondolkodótól, mint a kizsákmányolást és az elidegenedést megrázó és forradalmasító példák sokaságával bizonyító Marx. Olyan írótól, mint a századélőn az ipari termelés akkor modernnek számító körülményeitől visszadöbbenő Kafka. Olyan művésztől, mint a futószalag iszonyú monotóniáját a Modern idők burleszkjévé transzponáló Chaplin. Olyan kutatótól, mint a „munka feldarabolásának”, a munkafeladatok egyre apróbb részekre bontásának következményeit elemző, immár klasszikusnak számító G. Friedmann. A munka mai világának bemutatásához ezért nagy szerénység és nagy bátorság kell — még akkor is, ha a mai olvasók méltányosak, s nem a nagy elődök munkáit használják mércéül, s ha örömmel fogadják az eleve szerényebb vállalkozásokból származó új ismereteket.

Ezúttal azonban a kutatás nehézségeit a szerzők maguk fokozták azzal, hogy az eredeti, még sok szempontból éretlen kutatási témára alapozták tíz év kutatómunkáját. Az eredeti — a 60-as évek végén egy magyar gépipari vállalatnál a munkásigények szerkezetéről, s a munkával való elégedettségről elkezdett, annak idején még több irányba és sokféle módszerrel tapogatózó — kutatás az évek során többször váltott irányt, s némileg más-más vezérmotívumot követve növekedett egy nemzetközi vizsgálatig. Eközben azonban az eredeti kutatás számos gondolati és módszerbeli esetlegessége már adottságként öröklődött tovább a későbbi kutatási fázisokba. A mintegy tízéves kutatási időszak után — mialatt a szerzők megtanulták mindazt, amit most az olvasóknak átadhatnak — különösen szembetűnő az egykori alapok elégtelensége, a munkásigények szerkezetének, s a munkával való

elégedettségük vizsgálatának roppantul leegyszerűsített felfogása (II—III. fejezet).

A könyv értékei ott bontakoznak ki, ahol a szerzők a leginkább el tudtak távolodni az eredeti kutatási koncepció gyenge pontjaitól; mégpedig elsősorban a nemzetközi szakirodalom áttekintésekor, s a rendkívül érdekes svéd kísérletek bemutatásakor.

A kötet egyik kétségtelen érdeme, hogy minden fő témát elméletileg megalapozva, a különféle felfogásokat ismertetve-értékelve tárgyal. Jelentős szolgálatot tesz a magyar olvasónak például azzal, hogy — jórészt éppen az előzőekben elmarasztalt II. és III. fejezetben — rendkívül alapos, bibliográfiai adatokkal gazdagon alátámasztott áttekintést-értékelést ad arról a szerteágazó, eredményekben gazdag kutatómunkáról, amelyet főként pszichológusok, szociálpszichológusok végeznek világszerte az ipari termelés technikai eszközei fejlődésének az emberi munka tartalmára gyakorolt hatásáról. Hasonlóan alapos ismereteket ad a „részvételről” az V. fejezet — más kérdés, hogy egyes következtetéseivel az olvasó vitatkozna. (Kár, hogy az idézett művek hiányzanak a könyv végén közölt, ismeretlen szempontok szerint összeállított, nagyon rövid bibliográfiából.)

Az elméleti kérdések tárgyalása is magán viseli azonban a fokozatos érés jegyeit. Az I. fejezet például, történelminek szánt elemzéseivel inkább elkedvetleníti az olvasót, semmint érdeklődését felkeltené. Ráadásul a fejezetet tárgyi tévedések is terhelik. (Például polgári szervezet-szociológusnak nevezi a közgazdasági Nobel-díjas H. A. Simont, s az ugyancsak közgazdász J. G. Marchot (31. l.) s némileg félreérti állításaikat is. Vagy: bukottnak tekint mind a taylorizmust, mind a Human Relations iskolát (25. l.), holott a valahai klasszikus irányzatoknak számos alap gondolata él és virágzik ma is. Egyebek között — mint a IV. fejezetből kitűnik — jórészt a Human Relations irányzat törekvései alapozzák meg a mai svéd kísérleteket is. (Vö. 119., 186. és 191. l.)

A szerzők egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy túllépjenek a sokáig legáltalánosabb, klasszikus sémán, az ember—gép

viszonyán, s azt az ember-termelési rendszer kapcsolatává szélesítsék. Eljutnak ugyan eddig, de — mint saját legjobb példáik is tanúsítják — még ez is kevés. Mert igaz ugyan, hogy a szervezeten belül a termelési rendszer milyensége meghatározóan alakítja mind a munkásigényeket, mind az elégedettséget, de a termelési rendszer maga is állandóan átalakított a szervezeten kívüli — változó — körülményeknek.

Az ember viszonya a munkájához, a termelési rendszer (benne a technikai változások) tűrése, elfogadása vagy elutasítása értelmezhetetlen a — gyakran triviális — külső körülmények figyelembevétele nélkül (mint a munkaerőhiány vagy a munkanélküliség, a stagnáló, csökkenő vagy növekvő életszínvonal stb.). A könyvnek azok a legjobb részei, ahol a termelési rendszertől is sikerül továbblépni a munka világát körülvevő, annak jelenségeit meghatározó társadalmi-gazdasági valóságig; ahol a munkás és munkájának kapcsolata a konkrét társadalmi-gazdasági körülményekbe ágyazódik, onnan kapja meg magyarázatát. Ilyen pl. a III. fejezet több része (különösen a munkások túlzott felelősségérzetének objektív magyarázata, a nem-hivatalos újítások oka, a motorgyár egység esete stb.); továbbá a kitűnő IV. fejezet a svéd kísérletek módszeres leírásával, okainak magyarázatával, eredményeinek értékelésével. E kísérletekből nyilvánvaló, hogy sokféle társadalmi-gazdasági körülmény (az általános műveltség növekedésétől a dolgozói érdekképviselet és érdekérvényesítési képesség erősödéséig) vezetett a hagyományos futószalag felszámoláshoz, a modern mesébe illő munkaszervezetek kialakításához, a munkásokkal való együttműködés, a „részvétel” igényléséhez.

A tíz év kutatómunkája során a szerzők sokmindent megtanultak, amiből másokat is sok mindenre megtaníthatnak. Sikere sebb lenne a könyv, ha tapasztalataikból csak azt adták volna közre, ami kiállja az időközben megszerzett ismereteik kritikáját is. (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 303 l.*)

Laky Teréz

Németh G. Béla:

Küllő és kerék

„A XX. században nálunk elsorvadt egy nagy, XIX. századi értelmező műfaj. *Esszétanulmány*nak nevezhetném, de angol

*Ápusú szemletanulmány*nak is mondhatnám. Eötvös, Szalay, Arany, Kemény, Csengery, Gyulai egyaránt szerették, s briliánsan

MAGYAR Tudomány

A TARTALOMBÓL:

Hatások és ellenhatások

*

Az Egészségügyi Minisztérium által támogatott kutatási programokról

*

Egy új fertőző betegség

*

Az informatika és környezete

*

Az ötnapos munkahét és a társadalom életmódja

5

1982

Akadémiai Kiadó, Budapest